

FIZIONOMIJA MALOG SJEMENIŠTA PREMA NOVIJIM CRKVENIM DOKUMENTIMA¹

Dr Marin Srakić

Prije Koncila i neposredno nakon njega razmahala se kritika na račun sjemeništa općenito, a malog sjemeništa posebno. Godinama se odvijao proces malim sjemeništima koji je izgledao kao prava optužba: ako je istina da tek 15–20% pitomaca dospije do svećeništva, kakvu svrhu ima čuvati jednu tako skupu ustanovu? *Jedni*, prestrašeni onim što sami nazivaju „porastom broja dezerterstva“, kritiziraju suvremeno usmjerenje sjemeništa. Mnogi svećenici ne pronalaze više fizionomiju sjemeništa koju su poznavali, kao što ne nalaze više svoj uobičajeni stil na seminarcu koji im dolazi na praznike. Zato prigovaraju sjemeništu da odgaja revne katolike, ali ne i svećenike, da previše ublažava disciplinu, da ne odgaja smisao za poslušnost, duh pobožnosti...

Drugi niz kritika dolazi iz ambijenta krajnje uvjerenog da je nužna evolucija. Oni ne osuđuju usmjerenje nego stavljaju u pitanje samu instituciju sjemeništa, koja u suvremenom pastoralnom kontekstu više nije prikladna i koja je izgubila razlog svog opstanka. Poznati su razlozi ovih optužbi. Sjemenišni odgoj odvija se iza zatvorenih vrata, institucija nije otvorena prema životu, ne dopušta mladićima da se suoče s odgovornošću i prihvate kontakte koji su nužni za njihov afektivni razvoj. Konačno, institucija koja nema druge perspektive doli svećeništvo, pada u opasnost da izvrši pritisak na mladića: ako se usmjeri drugim putem, možda neće biti spreman za život ili će se uvijek smatrati obilježenim. Sva nastojanja oko poboljšanja institucije smatrali su pohvalnim ali beskorisnim, budući da umjetno podržavaju strukturu koja je izgubila razlog opstanka.²

Međutim, u dokumentima o svećeničkom odgoju i obrazovanju koji su rezultat ozbiljnog i dubokog razmatranja ove problematike, Crkva je izrazila želju da se institucija malog sjemeništa sačuva, štoviše, da se ustanovi i u onim krajevima gdje do sada nije postojala, ali *uz uvjet da se podvrgne ozbiljnoj i temeljitoj reformi* u kojoj treba voditi računa o aktualnoj društveno-kulturnoj stvarnosti pojedinih zemalja i o najdubljim težnjama mladih i njihovih obitelji.³ Nepristrana i objektiv-

1 Predavanje održano 8. lipnja 1979. g. prigodom proslave 50-godišnjice Dječjačkog sjemeništa i gimnazije u Zagrebu.

2 G. ARTAUD, *Gli adolescenti nei seminari minori*, u AA.VV. *Adolescenza e vocazioni*, ELLE DI CI, Torino-Leumann 1968, str. 84 (Franc. original: *Adolescence et Vocations*, Ed. du Centurion, Paris 1964).

3 *De Seminaris Minoribus novis necessitatibus temporis accommodandis, Nota adiuncta Lit-*

na analiza novih društvenih, kulturnih i psiholoških čimbenika koji zadiru u život samog malog sjemeništa, kao i iskrena konstatacija da još uvijek ima praznina i nedostataka u njegovoj organizaciji pokazuju da je ova prilagodba potrebna. Papa *Ivan Pavao II.* nedavno je izjavio da će „potpuna obnova života sjemeništa... biti najbolja potvrda ostvarenja obnove prema kojoj je Koncil usmjerio Crkvu”.⁴

I. PROBLEMI NISU SAMI INTERNE NARAVI

Često se malom sjemeništu nepravedno prigovara za njegove neuspjehe i probleme, a zapravo svaka civilna i Crkvena, nacionalna i internacionalna, društvena, politička i obiteljska ustanova danas ima mnogo novih, mnogovrsnih, često vrlo teških i zamršenih problema koji se ne mogu lako riješiti. Zar samo malo sjemenište, taj „otkrivač” i „pokazatelj” poteškoća svećenstva, Crkvene i sveopće ljudske zajednice⁵ nema pravo imati svojih poteškoća i problema?! Neki jednostrano svaljuju krivnju na sjemenišnu organizaciju i odgoj i tako pokušavaju pokazati i dokazati besmisao ove ustanove,⁶ a ništa nije lakše negoli odbaciti ono što je besmisleno. Međutim, poštenje od nas traži da u svojoj kritici budemo bar objektivni, ako smo već oštri.

Ako je danas strahovito opao broj kandidata, zbog čega su neka mala sjemeništa i zatvorena, ne moramo li uzrok tome tražiti na široj razini?

Opća vjerska situacija danas više negoli prije otežava da se uoče znakovi božanskog poziva, a ujedno usporava sazrijevanje i razvoj klice zvanja.

Kršćanska obiteljska sredina, u kojoj su se ti znakovi božanskog poziva lakše očitovali, izgubila je na svojoj karakterističnoj borbenosti i djecu odgaja otvoreno prema svijetu te ih vrlo rano izlaže njegovim štetnim utjecajima. Dosta često i sama obitelj postaje glavna zapreka ne samo da zvanje proklija nego i da se ostvari.

Pojavom novih stručnih, vrlo privlačnih zanimanja nastavnika, socijalnih radnika, odgojnih savjetnika, psihologa itd., društvena je funkcija svećenika devalorizirana i s društvenog gledišta potisnuta na rub društvenog života, zbog čega se pojedinci i obitelji teže odlučuju prihvatiti svećenički ili redovnički život.⁷

Razvoj školstva u većini zemalja produžio je školovanje i vrijeme izbora budućnosti, pa tako dječacima ili mladićima otežava da prihvate sjemenište, jer još prije završetka srednje škole moraju imati određeni životni plan (kod nas npr. pitanje usmjerenog obrazovanja). Novi sistem školovanja svojom pristupačnošću, a još više zato što je besplatan, snažno privlači i brojne obitelji dobrog kršćanskog

---

teris S.C. pro Inst. Cath. *Synodi Episcopalis*, ad Praesides Conf. Episc., 23 mai. 1968, u *Enchiridion Clericorum*, Typis Polyglottis Vaticanis 1975, ed. II funditus recognita et aucta, br. 2895–2901. (U nastavku: NOTA!)

4 *Pismo biskupima*, Sveti četvrtak 1979.

5 J. B. BRUNON, *Le Seminaire „signe de contradiction”*, u *Sem* 13 (1973) 373.

6 Ups. ORTIZ AMAYA, JORGE, *El sacerdote de mañana*, Ediciones Carlos Lohle, Buenos Aires 1964. U ovoj knjizi autor je dao (pre)oštru kritiku na račun institucije sjemeništa i sjemenišnog odgoja.

7 J. LALOUX, *Uvod u sociologiju religije*, KS, Zagreb 1970, str. 176.

duha, koje potiču djecu da slijede lakši put javnih škola, koji sa sobom ne povlače zamršene probleme i ekonomske troškove.⁸

I najnovija psihologija današnje mladeži, s njezinom prijevremenom afirmacijom ličnosti, sigurno ne oduševljava dječake ili mladiće da prihvate zatvoren život u sjemeništu koje ne smatraju apsolutno nužnim i neizbježnim.⁹ Naši seminarci su mladići današnjeg svijeta. Njih obilježava ono što mi u svojoj mladosti nismo iskusili, njihov životni ambijent nije jednak onom koji mi poznajemo.¹⁰

Na složenost problematike upozorio je i papa *Pavao VI.* govoreći grupi svećenika, odgojitelja sjemeništa: „Nikome nije nepoznato koliko i koliko velikih poteškoća danas susreće onaj koji se posvećuje službi sjemeništa. Kao što vam je dobro poznato, te se poteškoće ne tiču samo pitomaca, nego i sve mladeži našeg vremena. To treba ozbiljno uzeti u obzir“.¹¹

Ipak, ako se institucija sjemeništa pokazala krhkijom i ranjivijom od drugih, to znači da neka njezina ostvarenja nisu bila u skladu s aktualnom stvarnošću pojedinih zemalja, sa zahtjevima zdrave pedagogije i, konačno, s namjerama same Crkve. Da bi se ove poteškoće svladale, bilo je potrebno *redimensionirati sam pojam malog sjemeništa*, njegov smisao i svrhu koji osmišljavaju i primijenjene metode odgoja.

2. SMISAO I SVRHA MALOG SJEMENIŠTA

U studijama i interventima u vezi s malim sjemeništem značajne su dvije impostacije. *Jedni* smatraju da malo sjemenište ima spremati za veliko sjemenište (bogosloviju), pa zato i svoj odgoj mora postaviti tako da taj prelaz bude što lakši, a to pokušavaju argumentirati idejom da u suprotnom slučaju ono ne bi imalo smisla, jer bi ga mogli zamijeniti, možda još bolje, internati koji bi primali sve mladiće, bez obzira da li žele postati svećenici ili ne. Na temelju takve postavke u nekim sjemeništima bio je propis da čak i mali seminarci moraju nositi kleričko odijelo.

Protiv ovog mišljenja oštro je reagirao kard. *Garrone*, prefekt Kongregacije za katolički odgoj: „U mnogo slučajeva malo sjemenište nije zamišljeno kao samostalna ustanova. Ono je bilo skoro kao kakvo veliko sjemenište u minijaturi: ista zgrada, isti odgojitelji, ista pravila štetna za normalan i zdrav psihološki razvoj i autentičnu slobodu pri izboru zvanja“.¹²

Drugi su, zbog neuspjeha i jadikovki na račun sjemenišnog odgoja, često preveličanih, predložili i zahtijevali da se malo sjemenište posve dokine, a njegovu ulogu da preuzmu internati (katolički) općeg tipa koji bi primali sve mladiće. Štoviše, još su boljim rješenjem smatrali da djeca žive u obiteljima sve do ulaska u veliko sjemenište, jer, kažu oni, jedna prosječna obitelj može bolje odgojiti

8 „NOTA“, nav. mj., br. 2896.

9 B. BURZIO, *I problemi del Seminario Minore oggi*, u Sem 13(1973) 404.

10 G. ARTAUD, nav. dj., str. 85.

11 Govor održan 2. lipnja 1971. godine.

12 „NOTA“, nav. mj., br. 2898.

čovjeka nego najbolji zavod, zvao se on i malo sjemenište.¹³ Ovo su mišljenje pokušali potkrijepiti idejom da se u godinama malog sjemeništa ne može govoriti o svećeničkom pozivu.

Prema novijim Crkvenim dokumentima, ponajvećma prema *Optatam totius* i *Ratio fundamentalis*, malo sjemenište ima sasvim vlastitu svrhu i fizionomiju različitu od „objčnog” kolegija ili velikog sjemeništa. Dok s jedne strane pitomci u sjemeništu provode život koji odgovara njihovoj dobi i njihovu uzrastu... završavaju školski kurs koji se u njihovu narodu traži za upis na akademski studij... da budu ravni svojim vršnjacima” (RF 13), ono ipak ima točno određenu svrhu, tj. da „pomaze mladićima za koje se čini da imaju klice zvanja kako bi svoje zvanje lakše upoznali i mogli se odazvati” (RF 11). Drugim riječima, ono je rasadnik autentičnih kršćanskih poziva otvorenih prema svećeništvu.

Moramo iskreno priznati da oni koji smatraju da je neprikladno govoriti o svećeničkom pozivu kod dječaka ili mladića nemaju pravo. Naime, ne smijemo zaboraviti da teološko istraživanje i koncilaska nauka (usp. OT 2) svećeničkom pozivu pridaju *dinamičnu* koncepciju, tj. on nije nešto „statično” što bi u pojedincu trebalo otkriti i čuvati da ne propadne, nego je to jedna „dinamična” stvarnost. Od prvih znakova koji su još nedefinirani i polivalentni napreduje se do časa kad „zvanje” možemo definirati, do jasne i svjesne odluke, nadnaravno dobro motivirane. Dosljedno tome, malo sjemenište ne treba smatrati mjestom gdje se čuvaju zvanja ili odgajaju dječaci odnosno mladići predodređeni za svećeništvo,¹⁴ nego ustanovom, mjestom ili vremenom, a još bolje *zajednicom* u kojoj se njeguju klice zvanja, tj. *trajnim centrom za pozivnu orijentaciju*. Klice zvanja, tj. temeljne kvalitete i privlačnost svećeničkog poziva, mogu se očitovati i primijetiti i u djetinjstvu i u mladosti: one se, dakle, mogu i čak moraju – iz poštovanja prema tim osobama – razborito ali i prilagodeno njegovati. Malo sjemenište je bitno ustanova ne toliko namijenjena da odgaja buduće svećenike, nego da pomogne mladićima da – *na temelju svog krsnog poziva* – otkriju klice ili prve znakove svećeničkog poziva, za koje oni smatraju da ih imaju ili odgojitelji smatraju da su ih u njima otkrili.

Nužno se nameće prigovor i poteškoća: ako malo sjemenište nije centar za svećeničku formaciju, čemu onda služi? No, to izaziva i drugo pitanje: što se zapravo podrazumijeva pod izrazom „svećenička formacija”? Ako se pod tim podrazumijeva spremanje pitomaca da slijede Krista *Otkupitelja* – ne zaboravimo da koncilski dekret o odgoju i obrazovanju svećenika (OT 3) ne kaže Krista *Svećenika!* – nesebično i čista srca, nema razloga da u malom sjemeništu ne vidimo centar svećeničke formacije. Ovdje se ne radi o formaciji kao u velikom sjemeništu koje „prihvaca pitomce koji nakon završenih srednjih nauka žele uži svećeničku formaciju” (RF 20).

Kad nastojimo da mladić živi svoju kršćansku i apostolsku duhovnost kršćanina, kad nastojimo da, usprkos svim poteškoćama i nedostacima, u individual-

13 CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA, *La preparazione al sacerdozio ministeriale. Orientamenti e norme, Edizioni pastorali italiane*, Roma 1972, br. 45–47. (U nastavku: CEI, *La preparazione...*).

14 G. ARTAUD, *nav. dj.*, str. 86.

noj i liturgijskoj molitvi živi određeno iskustvo života s Bogom, kad ga poučavamo da otkrije i „danas“ živi svoje mjesto u Crkvi, svoju aktualnu funkciju u Mističnom tijelu, svoju svakodnevnu ulogu u Božjem narodu, kad mu omogućavamo da se iz ljubavi, samodisciplinom i poslušnošću, potpuno predaje drugima, zar ga već izdaleka ne pripremamo da stupnjevito otkrije svećeništvo, kako u njegovim teološkim tako i u životnim komponentama? .

Malo sjemenište je *prva faza* sazrijevanja: faza u kojoj bi trebalo voditi računa o razlici dobi i stupnja škole, čak ako je moguće i o razlici ambijenta. Struktura, metoda, stil odgoja u početnom se stadiju razlikuju od onoga u završnom. Ne možemo reći da se u „starom tipu“ malog sjemeništa vodila briga o dobnim i ambijentalnim razlikama prema zakonima evolutivne psihologije. Često se postupalo jednako prema onima na početku sjemenišnog života kao i prema onima u završnici, pred ulazak u veliko sjemenište; za iste propuste jednako su kažnjavani maturanti kao i prvoškolci, a od ovih se tražio toliki stupanj zrelosti koji je jedva dostižan u višim razredima ili bogosloviji. Najčešće odatle dolaze prigovori na račun sjemenišnog odgoja.

3. ATMOSFERA „NORMALNOSTI“

Sjemenište „starog tipa“, tj. u razdoblju do Drugog vatikanskog koncila, imalo je nekoliko svojih karakterističnih osobina, a jedna od njih je i *odvajanje* od vanjskog svijeta. To se opravdavalo asketskim i pedagoškim motivima, a ostvarivalo ustanovom internata koji je bio čupanje iz korijena, iz obitelji, zabranom kontakata s neklericima, a najviše sa ženskim osobama. Sjemenište je bilo utočište i obrana od napada svijeta i pogibli koje su prijetile životu i vladanju. Povrh internata davala su se, usmeno ili pismeno, pravila za posjete i odmor u obitelji.¹⁵ Dogadalo se da se, teoretski, i obitelj smatrala opasnom po zvanje, tako da je seminarac praktično došao do uvjerenja da svaki kontakt sa svjetovnjacima, čak i s ukućanima, može biti štetan. Zato se preporučivala budnost, kontrola i trajna rezerviranost. Sve je to u pitomcu gotovo nesvjesno radalo određeni *strah*, strah od čovjeka, strah od žene, strah od društva, strah od druženja, strah od razgovora, strah od dodira sa svjetovnjacima svake vrste. Razumljivo da to nije ostalo bez posljedica.¹⁶ Izolacija od svijeta (ne mislimo na svijet u negativnom smislu te riječi koji nalazimo u novozavjetnim spisima) prisiljavala je seminarca da živi nekim artificijelnim životom jednog penzionera, unutar sjemeništa koje je bilo inspirirano više monaškom tradicijom negoli stvarnošću buduće službe.¹⁷

S tim u vezi govorio je i p. *Pavao VI*: „Ako primarne i temeljne norme odgoja seminaraca i ne treba napustiti, ipak treba voditi računa o novom mentalitetu

15 Neki misle da je na to utjecao dekret Tridentskog koncila o ustanovljenju sjemeništa koji doslovice glasi: „Cum adolescentium aetas, nisi recte instituaturn prona sit ad mundi voluptates sequendas, et, nisi a teneris annis ad pietatem et religionem informetur, antequam vitiorum habitus totus homines possideat, numquam perfecte ac sine maximo ac singulari propemodum Dei omnipotentis auxilio in disciplina ecclesiastica perseveret, sancta Synodus statuit“, Can. 18. Sessio 23.

16 G. MARTIL, *La necesidad del seminario*, u *Sem* 13(1973) 428.

17 ORTIZ AMAYA, JORGE, *nav. dj.*, str. 18 sl.

mladeži našeg vremena i o zahtjevima koje on povlači".¹⁸ I službeni Crkveni dokumenti daju neke opće smjernice: „Neka pitomci u sjemeništu provode život koji odgovara njihovoj dobi i njihovu razvoju prema zdravim normama psihologije i pedagogije” (RF 13).¹⁹ U toj „normalnoj” atmosferi ne smije nedostajati „prikladan kontakt s vanjskim svijetom, posebno s vršnjacima”. Zato „neka pitomci uče upoznavati, prema svojim sposobnostima, glavne probleme Crkve i ljudskog života, te ih tumačiti u kršćanskom duhu; tako će iz dana u dan postupno napredovati u izvornom Crkvenom i misionarskom duhu” (RF 12).

Ne bi se smjelo zanemariti ni „dolično iskustvo iz života ljudi” (OT 3). I s obzirom na *studij* traži se normalnost: „Pitomci neka završe školski kurs koji se u njihovu narodu traži za upis u akademski studij... Općenito, neka i nadalje nastoje steći građansku školsku spremu, da budu ravnj svojim vršnjacima te mogu imati slobodu i mogućnost da izaberu drugo životno zvanje...” (RF 16).

S tog stanovišta nisu čak zanemarene ni *vježbe pobožnosti* za koje se traži da „budu prikladne za mlade kršćane, a pitomci neka ih obavljaju radosnim i spremnim duhom” (RF 14).

Postoje pokušaji da se postavljene smjernice provedu u život. „Prikladan kontakt” s vanjskim svijetom ostvaruje se češćim posjetima obitelji, susretima s mladima u pojedinim župama prigodom kojih ujedno upoznavaju konkretnu problematiku Crkve.

U našim se prilikama s obzirom na studij nije mogao mimoći novi jedinstveni državni odgojno-obrazovni sistem, koji se znatno razlikuje od dosadašnjeg klasičnog sistema. Učenicima se omogućava da paralelno polažu ispite na nekoj javno verificiranoj školi, i to ne zato da im se olakša odlazak iz sjemeništa, nego zato da se što više sačuva sloboda izbora i da se izjednače sa svojim vršnjacima, a isto tako da im se olakša kasniji rad s omladinom koju će bolje shvatiti ako su sami prošli njezinim putem. To nije išlo bez poteškoća, muka i kolebanja, no dosadašnje iskustvo potvrđuje da su se bez razloga bojali oni koji su mislili da će se time smanjiti broj kandidata koji nastavljaju put prema svećeništvu.

Veza seminaraca s njihovim naravnim životnim ambijentom nije nužno zlo koje treba trpjeti, nego potreba njihova odgoja. Treba, dakle, na odgoj seminaraca primijeniti pedagogiju otvorenosti prema svijetu i kontakta sa svijetom.

18 Spomenuti govor od 2. lipnja 1971. g. – O potrebi otvaranja seminaraca prema svijetu govorio je i p. Pijo XII. u *Poruci svećenstvu* (Menti nostrae): „Gdje se pak mladići – osobito oni koji su od rane mladosti u sjemeništu – odgajaju suviše odijeljeno od svijeta, kad izadu u javnost, oni će imati neprilika u saobraćaju, bilo s pukom bilo s naobraženim laicima, te će se često događati da će se ili prema vjernicima nepravilno vladati, ili će svoj odgoj smatrati neispravnim. U tu svrhu treba poraditi da pitomci polako prodru u dublje težnje i život naroda, kako se ne bi dogodilo, kad budu zaređeni i u svetu službu poslani, da ne znaju, što treba raditi: ovo bi im ne samo smutilo dušu, nego također smanjilo uspjeh u svećeničkom radu”. *Poruka sv. oca Svećenstvu*, Dakovo 1951. Pretiskano iz *Vjesnika biskupije đakovačke*, str. 26–27.

19 Njih treba odgajati vodeći računa o zahtjevima zajedničkim svim mladićima današnjice: „Djecu i mladiće treba potpomagati – uzevši u obzir napredak psihologije, pedagogije i didaktike – da skladno razvijaju svoje fizičke, moralne i intelektualne sposobnosti, kako bi postepeno postigli savršeniji osjećaj odgovornosti da svoj život neprestanim naporom pravilno usavršavaju i idu za pravom slobodom, hrabro i odlučno svladavajući zapreke. Prema dobi razvoja neka im se daje pozitivan i pametan seksualni odgoj” (GE 1).

uvesti ih u dijalog sa svima s kojima su u naravnom odnosu. Radi se, dakle, o tome da se u njima omogući rast klice zvanja, polazeći od tog kontakta sa svijetom.²⁰

4. OBITELJSKA ATMOSFERA

U sjemeništima „starog tipa” primjećivao se određeni *dirigizam*. Pretjerano sveti pojam autoriteta, sveto i religiozno poštovanje autoriteta od mladenačkih godina stvarali su u budućem svećeniku način ponašanja koji se često ponavljao. To je prouzročilo jedan tip straha: strah od odlučivanja, aktivnosti. Osjećala se trajna potreba vodstva i savjeta, neodlučnost, nedovoljna inicijativa. Ovakav pristup lako je vodio prema životnom konformizmu i oštećenju ličnosti (pasivizam, infantilizam, formalizam).²¹ Nije čudo da je, uz časte iznimke, seminarac morao dobivati dopuštenje za sve, ili gotovo za sve svoje postupke.²²

Novo Crkvene smjernice preporučuju u obnovi života malog sjemeništa stvaranje obiteljske atmosfere. Istina, nije lako živjeti u „monumentalnim” zgradama (u čijim bi se hodnicima i nogomet mogao igrati) i u isto vrijeme stvarati obiteljsku atmosferu. No, ova preporuka vrijedi i za te slučajeve, što bi se eventualno moglo postići rekonstrukcijom ambijenta, elastičnošću dnevnog reda, dobrim i ne prebrojnim pravilima. Takva se klima ne može postići dugim i bezbrojnim člancima „kodeksa” koji na sve misle i ništa ne prepuštaju konkretnim uvjetima, pa mladići ne mogu osjetiti radost u preuzimanju odgovornosti na sebe. „Snaga poslušnosti dolazi odozdo”, rekao je p. *De Grandmaison*.²³ Odgoj je više pitanje osoba negoli pravila. To naglašavaju i Crkveni dokumenti: „Sve to zahtijeva da u malom sjemeništu vlada obiteljsko povjerenje s poglavarima i bratsko prijateljstvo među pitomcima, tako da svi, povezani u jednu obitelj, uzmognu dosta lako odgajati svoju narav, prikladno i korisno, prema planu Božje providnosti” (RF 13).

Koliko god su dobra i elastična pravila jedan od preduvjeta za stvaranje obiteljske atmosfere, još je važnije to kako ih pojedini odgojitelj tumači i prezentira pitomcima, te u kakvom ih obliku primjenjuje. Nije daleko od istine tvrdnja da 90% odgojne djelotvornosti ovisi o odgojnom osoblju: o razboritosti i diskretnosti, o blagosti i čvrstini, o taktičnosti i ugledu onoga koji je u svagdanjem kontaktu s pitomcima sposobniji shvatiti njihove potrebe i zahtjeve, ograničenja i vrline.²⁴ Stoga nije čudo što se danas više inzistira na stručnoj spremi i životnom iskustvu sjemeništnih poglavara.

Ovdje bi se moglo primijeniti i ono što je rečeno za velika sjemeništa: „Imajući u vidu broj pitomaca, mogu se korisno uspostaviti različite skupine u istoj

20 G. ARTAUD, *nav. dj.*, str. 94.

21 Usp. G. CARRARO, *L'adattamento della disciplina ai vari livelli di età*, u *Sem* 7(1967) 396–397.

22 G. MARTIL, *nav. čl.*, str. 429–430.

23 G. ARTAUD, *nav. dj.*, str. 93.

24 G. CARRARO, *nav. čl.*, str. 401–402.

zgradi ili u obližnjim stanovima, samo ako to ne bi onemogućilo kontinuitet kontakata. Mora se, međutim, očuvati djelotvorno jedinstvo uprave, duhovnog vodstva i znanstvenog obrazovanja..." (RF 23).

Ova preporuka života u „malim skupinama“ dragocjena je za stvaranje obiteljske atmosfere. I znanost i iskustvo potvrđuju da većoj masi odgovara i veća opasnost: postoji manja mogućnost osobne akcije i veća potreba točnih odredaba koje postavljaju uske granice i daju minuciozno dorečene propise. U takvim okolnostima nužno se mora nametnuti tip komande koji odstupa od obiteljskog odgoja, a upravo bi on morao uvijek biti uzor svakom odgoju, jer je najnaravniji i najpotpuniji.

U sjemeništu se ne može stvoriti obiteljska atmosfera ako se u nj više ne ucijepe i sama *naravna obitelj* koja ondje mora biti kao kod kuće. „Neka pitomci sačuvaju prikladne i potrebne odnose sa svojim obiteljima... jer su im oni potrebni za zdrav psihološki razvoj, naročito afektivni. Neka se zgodnom duhovnom potporom pomažu obitelji, kako bi bile u mogućnosti sve više surađivati sa sjemeništem u skrbi za zvanja" (RF 12). – Traži se, dakle, da se i roditelji diskretno ucijepe u sjemenišni život, te u sam edukativni proces koji se tamo odvija. Različiti, a ponekad i suprotan pristup odgoju ličnosti malog seminarca u sjemeništu i obitelji može u njemu lako stvoriti osjećaj podvojenosti. On će se obično prikloniti onoj strani koja od njega manje traži, slijedeći liniju lakšeg otpora.

Bez aktivnog sudjelovanja obitelji u djelu zvanja, pa i ovog konkretnog odnosa roditelja prema djeci, nema pravog sjemenišnog odgoja, jer je uloga roditelja „tako važna da se, ako nedostaje, jedva jedvice može nadomjestiti" (GE 3). Bez prodorne prisutnosti obitelji koja pozvanome osigurava prikladan ambijent za rast i učvršćivanje intenzivnih ljudskih odnosa, a ujedno mu s problemima i svagdanjim poteškoćama pruža realnu i odgovornu sliku o životu, nije moguće postići adekvatnu afektivnu i ljudsku zrelost općenito, te pozitivnu otvorenost za zajedništvo i dolično iskustvo o ovozemnim stvarima (usp. OT 3).

Budući da je obitelj „prvo sjemenište" (OT 2), treba je učiniti odgovornim i aktivnim sudionikom u sjemenišnom odgoju, a između nje i sjemeništa uspostaviti plodan i trajan dijalog. Vrijeme provedeno u obitelji s odgojnog stajališta nisu nikakvi „praznici", nego se ono komplementarno ucjepljuje u odgojni ciklus. U praktičnom ostvarivanju afektivnog i seksualnog odgoja obitelj ima fundamentalnu ulogu, jer pruža mogućnost međuosobnih odnosa koji su po prirodi čuvstveni, te iz njih mladići mogu steći jednostavnu i spontanu informaciju o seksualnosti. Ona, nadalje, mladićima pruža realističnu sliku o bračnoj ljubavi i obiteljskom životu kao i o njihovim poteškoćama i napetostima koje neprestano traže velikodušno predanje sebe.²⁵

Ako seminarci vide da između sjemenišnih odgojitelja i obitelji postoji uska, skladna i trajna suradnja, neće im biti teško osjetiti da sjemenište nije ništa drugo nego kopija i produženje njihove prirodne obitelji i moći će se u njemu ugodno osjećati.²⁶

²⁵ CEI, *La preparazione...*, br. 344, 293, 295.

²⁶ B. BURZIO, *nav. čl.*, str. 406–408.

Ova prisutnost obitelji u sjemeništu može se ostvariti različito: zajedničkim sastancima roditelja, upoznavanjem sjemenišnog života i načina odgoja, osobnim kontaktima poglavara s roditeljima. Ponegdje čak osnivaju roditeljske savjete u sjemeništu, što, međutim, ovisi o konkretnim mogućnostima.

5. ATMOSFERA SLOBODNOG ODLUČIVANJA

Možda je u Crkvenim dokumentima najjače naglašena potreba stvaranja atmosfere u kojoj će mladići moći slobodno odlučivati: „Neka se pomno izbjegava sve što može na bilo koji način umanjivati slobodan izbor zvanja, imajući uvijek na pameti da među pitomcima uvijek ima onih koji otvoreno prihvaćaju misao da postanu svećenici, drugih koji je dopuštaju kao vjerojatnu, te onih koji pokazuju oklijevanje i sumnje u vezi sa zvanjem, no kako posjeduju dobre darove, ne gube nadu da će jednom stići do svećeništva” (RF 13). Govoreći seminarcima malog sjemeništa iz Giavene (nadbiskupija Torino) p. *Pavao VI.* naglasio je i ovo: „Zvanje je prije svega pitanje slobode. Ni savjetnici koji vas okružuju ne mogu promijeniti odgovornost, slobodu: ‘Izabirem sam, slušam, savjetujem se, promatram, gledam, zatim slobodno izabirem’”.²⁷

Odatle slijedi da rektori i drugi poglavari moraju bdjeti nad svojim stavom i svojim izjavama. Na njima je da svim silama i sredstvima promiču, ali ujedno i do vrhunca poštuju prirodno sazrijevanje poziva. Mladićima mora biti potpuno zajamčena mogućnost da produbljuju, ispituju i eventualno opozovu svoju odluku. Nije dovoljno da poglavari jasno i odlučno izjavljuju da nikoga ne prisiljavaju, te da oni koji žele mogu otići. Takva izjava može biti dvoznačna: može zadržati plašljive i malodušne, ali i ogorčiti plemenite i odlučne. „Nasilno ponavljanje da su slobodni ne postati svećenicima oduzima mladićima slobodu da to postanu”, izjavio je kard. *Renard*.²⁸

Naprotiv, treba strpljivo i objektivno prihvatiti mladiće koji su nesigurni i neodlučni, i pomoći im da u takvoj situaciji vide providnosnu priliku koja im omogućava da uoče svoj pravi put. Ako poglavari mladima jamče mogućnost i eventualno negativne odluke, samim tim stvaraju prikladne uvjete za pozitivnu, slobodno prihvaćenu odluku. U svakom slučaju, ne treba doživljavati kao tragediju ako jedan ili nekoliko njih ode. A još manje to treba pripisati isključivo pogrešnom sjemenišnom odgoju. Ovakvu odluku treba prihvatiti mirno. Ta, zar nije istina da je u doba malog sjemeništa zvanje više *neki znak negoli sigurno obećanje*.²⁹

Malo sjemenište velikim dijelom postiže svoju svrhu ako uspije pomoći mladićima da nađu svoj put i otkriju „svoje” zvanje, makar ono i ne bilo duhovno. Odgovorni odgojitelji ne trebaju gubiti pouzdanje ako tek jedan dio njihovih pitomaca dospije do svećeništva. Već na početku znamo da oni nisu „predodređeni”, a još manje neki „popići” („pretini in erba”). Oni su jednostavno mladići koji traže svoj put! Sve dok jedan mladić razmišlja i studira, ne isključujući izričito i

²⁷ Govor održan 24. travnja 1972. godine.

²⁸ *Prêtres diocésains d'aujourd'hui*, Desclée de Bronwer, str. 152.

²⁹ *NOTA*, nav. mj., br. 2895.

konačno svoje usmjerenje prema svećeništvu, za njega ima mjesta u sjemeništu, jasno, uz uvjet da prihvaća njegov stil života i zahtjeve. No, ako je shvatio da ga Bog zove na nešto drugo, a ne na svećeništvo, tada je njegov boravak u suprotnosti sa sjemeništem.³⁰ Kad netko pronade svoj put, treba se veseliti ako mu je sjemenište pomoglo i prosvijetlilo ga da služi braći ili dozrijeva ondje gdje ga je Bog zamislio.³¹

Dok s jedne strane veliku ljubav i pažnju treba posvetiti onima koji prihvaćaju svećeništvo, s druge strane kršćanska ljubav zahtijeva da se mladići koji napuštaju sjemenište „očinski pravovremeno usmjere u druga zvanja te pomognu da se, svjesni svog kršćanskog poziva, živo posvete laičkom apostolatu” (OT 6). U svakom slučaju dobro je, koliko god je to moguće, sačuvati prijateljske odnose između sjemenišne zajednice i tih mladića: ta će činjenica doprinijeti da se učvrste veze između sjemeništa i mjesne Crkve, u prvom redu župe, te pružiti nove mogućnosti skrbi za zvanja i ostaviti mogućnost ponovnog razmišljanja na temelju novih životnih iskustava.³²

U takvim slučajevima treba se čuvati nezgodnih, često i uvredljivih, izraza kao što su „Jude”, „otpadnici”, „slabići”, „nevjernici” (iako ne niječemo da se neki oglušuju na Božji poziv); ne treba govoriti o sramoti za obitelj i župu, o „protuznaku” za nova zvanja.

6. ATMOSFERA VJERE I CRKVE

Pod ovim izrazom podrazumijevamo sve ono što se odnosi na duhovnu formaciju, liturgijski život, apostolsko zalaganje, stupnjevito otkrivanje svećeništva, pripadnost Crkvi.

Ako odgajati pitomce u malom sjemeništu ne znači nanetnuti im neki „klerički” život, to još manje znači smanjiti nastojanje i interes da se mladići usmjere prema svećeništvu koje daje smisao i temeljno obilježje malom sjemeništu. Ako se možda govori o „anormalnosti” malog sjemeništa u odnosu prema drugim katoličkim institutima, zavodima, kolegijima, onda bi se možda o tome moglo govoriti na ovom mjestu. *Ratio fundamentalis* kaže da na malo sjemenište, u suradnji s roditeljima, župskom zajednicom i drugima, spada voditi kandidate „kako bi oni, vjerno odgovarajući namjerama božanske Providnosti, proživljavali i iz dana u dan sve punije ostvarivali svoje krsno posvećenje, napredovali u apostolskom duhu, postajući tako spremniji da prime uzvišeni dar svetog zvanja u njegovoj pravoj naravi, te ga slobodno i s radošću prihvate ako nadode odobrenje zakonite vlasti” (RF i 1).

Prema tome, malo sjemenište jest i mora biti *zajednica vjere* u kojoj su poglavari neka vrsta živog evanđelja, pravi svećenici, konkretni i privlačni svjedoci Krista i najbolja vanjska pomoć mladima da otkriju svoje zvanje i u njemu sazriju.

30 G. ARTAUD, *nav. dj.*, str. 90.

31 B. BURZIO, *nav. cl.*, str. 409.

32 CEI, *La preparazione...*, br. 357.

Iako je svećeničko zvanje nadnaravni i u svemu dragovoljni Božji dar, ono se nužno *temelji na naravnim sposobnostima*. Zato Crkva traži da se kroz malo sjemenište u pitomcima skladno njeguju „sve fizičke, moralne, intelektualne i afektivne kvalitete, da budu sve više nadahnuti pravednošću, iskrenošću, bratskim prijateljstvom, istinom, pravom slobodom i sviješću dužnosti” (RF 14). Upravo na tom području vjerskog odgoja, koji počiva na naravnim kvalitetama, poglavari malih sjemeništa nailaze na niz poteškoća: nije rijedak slučaj da u sjemenište dolaze afektivno oštećene osobe iz rastrojenih obitelji, mladići bez temeljnog vjerskog odgoja iz obitelji i župe, s već zaokruženim ne baš kršćanskim svjetonazorom koji je teško ispraviti. U odgoju je potrebno započeti pravu *inicijaciju* u duhovni život; ona nastoji dispozicije mladića razviti tako da ih učini istinskim sposobnostima za svećenički život, nastojat će ih osloboditi od pritiska koji tište njihovu slobodu, posebno njihov egoizam, tako da dospiju do toga da se mogu predati drugima.³³

Duhovni život naglašenog klaustralnog tipa prvenstveno je težio prema osobnoj svetosti koja se sticala odricanjem sama sebe, strogom askezom i trajnim individualističkim sticanjem kreposti. Ako se i naglašavala ljubav, nedostajala joj je otvorenost prema Bogu i bližnjemu, previše se inzistiralo na izoliranom vlastitom spasenju. Ako je netko, prošavši kroz ovakvu formaciju, postao svećenik, bilo mu je teško otići u svijet, ostati na visini svog poziva i brinuti se u pravom smislu riječi o spasenju duša.³⁴

Danas je glavni i nužni elemenat duhovne formacije općenito, a sjemenišne posebno, *liturgijski život* koji se ostvaruje tako da u njemu mladići sudjeluju „sve življom sviješću, prema napredovanju u dobi, zajedno s drugim vježbama pobožnosti, bilo svakodnevnim ili povremenim” (RF 14). Aktivno i osobno slavlje sakramenata u kršćanskom životu traži da pitomci malog sjemeništa, prema stupnjevima ispravne inicijacije, prime adekvatan liturgijski odgoj. To se ne postiže samo strpljivom informacijom, nego prvenstveno aktivnom pripremom i sudjelovanjem u liturgijskim slavljinama u skladu s liturgijskim smjernicama.³⁵ Ako su liturgijska slavlja, ponajpače euharistijsko, „fons et culmen vitae christianae” (LG 11), onda to posebno vrijedi za život u sjemeništu.

Cijelo duhovno iskustvo pitomaca po vjeri se usredotočuje na *Krista Gospodina*, Božju Riječ koja je postala tijelom i nastanila se među nama. Kroz njegovo štovanja vrijedno čovještvo oni mogu dosegnuti tajnu božanstva i u njegovoj prisutnosti naći odgovor na svoje probleme. U sjemenišnom životu Krist je prvi akter koji poziva i svojim Duhom postojano djeluje da raspoloži čovjeka na poslanje. On daje smisao zajedničkom životu, on je središte tog života.³⁶ On je jedini učitelj a svi drugi, i pitomci i poglavari, samo su učenici koji nastoje uočiti i prihvatiti Očevu volju koju postepeno otkrivaju u liturgiji, individualnoj

33 G. ARTAUD, *nav. dj.*, str. 92.

34 G. MARTIL, *nav. cl.*, str. 430.

35 CEI, *La preparazione...*, br. 401.

36 *Ondje*, br. 91.

molitvi i školi, po uzoru na *Mariju* koja je „na sasvim osobit način sudjelovala u Spasiteljevu djelu, poslušnošću, vjerom, ufanjem i žarkom ljubavlju” (LG 61).

U današnjoj Crkvi institucija sjemeništa je nužna komponenta Crkvene zajednice. Štoviše, *sjemenište je u sebi već Crkvena zajednica* u punom smislu: u stvari, rektor uprisonjuje biskupa svojim služenjem zajedništvu što ga pruža drugim odgojiteljima i pitomcima; a drugi članovi, sabrani Duhom u jedno bratstvo, surađuju, svatko prema vlastitom daru, na rastu svih u ljubavi, kako bi se u Crkvi održala prisutnost Krista-dobrog pastira.³⁷

U zajednici malog sjemeništa treba hraniti *eklezijalni duh*, osjećaj pripadnosti Kristu u Crkvi, ne samo sveopćoj nego mjesnoj, tj. biskupiji i župi. „Neophodno je da se malom sjemeništu dadne dužna važnost u životu dijeceze, kojemu ona mora biti razborito otvoreno i u koji mora biti životno uklopljeno, kako bi moglo vršiti blagotvorni i uspješni utjecaj na mladež i tako pridonositi njenom duhovnom napretku” (RF 12). Malo se sjemenište, dakle, nuda na službu grupama mladih u inicijativama za promicanje skrbi za zvanja. No, njegovo glavno služenje sastoji se upravo u trajnom svjedočenju jedne grupe mladih koji zajednički nastoje živjeti svoje istraživanje zvanja.³⁸

Možemo s pravom reći da *dijeceza živi od sjemeništa*. U našim konkretnim prilikama, obiteljskim, vjerskim i društvenim, ono je nada i očekivanje biskupije. Živeći od svećeništva, Božji narod živi i od sjemeništa koje mu pripravlja svećenike potrebne za trostruku službu istine, milosti i uprave.³⁹ O njemu ovisi njezina vitalnost i duhovna plodnost, iz njega proizlaze odlučni poticaji za apostolat; generacije svećenika što ih ono formira pružaju svoj djeci Božjoj kruh riječi i sakramenta.⁴⁰ Iako je uvijek bilo svećenika koji su u veliko sjemenište došli neposredno iz vanjskih škola, u našoj sredini je apsolutno veći postotak onih koji prolaze kroz malo sjemenište.⁴¹ Bila bi nenadoknadiva pogreška pitomce u malom sjemeništu odgajati odijeljeno od konkretnih životnih prilika u biskupiji i narodu. Sjemenište nije pozvano samo da prima, apsorbira materijalnu pomoć i biskupijski personal, nego i da daje, tj. da blagotvorno utječe na život u biskupiji te bude njegovo „pogonsko središte”.

Ali i *sjemenište živi od dijeceze!* Služenje koje biskupijska zajednica s pravom očekuje od sjemeništa jednako odgovara korelativnoj pomoći koju biskupija duguje sjemeništu. Riječ je o „odgovornosti” biskupijske zajednice prema sjemeništu, počevši od dužnosti promicanja svećeničkih zvanja, koja spada na cijelu Crkvenu zajednicu (OT 2), preko čuvanja i odgajanja zvanja pružajući svoju biološku, religioznu, moralnu, duhovnu i materijalnu službu, do suradnje cijelog dijecezanskog prezbiterija koji u sjemeništu „vidi srce biskupije” (OT 5).⁴² Ko-

37 CEI, *Seminari e vocazioni sacerdotali*. Programma pastorale per l' anno 1979-1980, Scuole Grafiche Pavoniane, Milano, br. 69.

38 ISTI, *La preparazione...*, br. 364; - ISTI, *Seminari e vocazioni sacerdotali*, br. 79-80.

39 J. SCHROEFFER, *Das Seminar im Leben der Diözese*, u *Sem* 13(1973) 458-470.

40 CEI, *Seminari e vocazioni sacerdotali*, br. 69.

41 Za ilustraciju donosimo podatke samo za biskupiju đakovačku i srijemsku: od 1900. godine 225 svećenika ove biskupije prošlo je kroz malo sjemenište, a od toga kroz Dječako sjemenište u Zagrebu kroz proteklih 50 godina 145 svećenika!

42 J. SCHROEFFER, *nav. čl.*, str. 470-485.

risno je zato i potrebno da vjernici poznaju glavne linije i najvažnije probleme sjemenišnog života, bilo da ga nauče cijeniti, stvarajući točnu a ne površnu i uobičajenu sliku o njemu, bilo da se osjete ponukani pružiti mu pomoć u molitvi i velikodušnom daru.⁴³ Na žalost, naša Biskupska konferencija nije do sada izdala ni jedan zajednički dokumenat o sjemeništima i životu u njima, pa nije čudno što je znatan dio vjernika o tom važnom pitanju neobaviješten. Iznimku čini pokojni biskup koji je izdao pobudnicu o sjemeništu, ali i to se većinom odnosilo na materijalno uzdržavanje. Deset godina nakon izlaska dokumenta *Ratio fundamentalis* nismo uspjeli dobiti *Ratio fundamentalis nationalis*, koji bi konkretnije obuhvatio naša sjemeništa i religiozno-socijalni ambijent u kojem živimo. Ništa bolje prema ovom pitanju ne odnosi se ni naš katolički tisak, ni teološka znanost koji u Crkvenom životu imaju tako važnu ulogu.

ZAKLJUČNE MISLI

Koncilski i pokoncilski dokumenti o svećeničkoj formaciji pružaju protu-lijek od opasnosti i deformacija, savjetujući „prilagodbu” sjemenišnog života i impostacije sjemenišne uprave, a to koji put zahtijeva i neke *eksperimente* (RF 31), nove u usporedbi s prošlošću, koji odgovaraju modernijim kriterijima pedagogije i didaktike. Oni se odnose na upotrebu vremena i izbor djelatnosti, na sadržaj i formu pobožnih vježbi, na rekreaciju i šetnju, na upotrebu sredstava javnog priopćivanja (TV i radio), na izlaske iz sjemeništa, na reformu studija...

Prema tim eksperimentima ne bi trebalo zauzimati a priori negativan stav, a ne bi trebalo upadati ni u neki frenetički eksperimentalizam, te umnažati nove oblike slobodnijih postupaka i sloboda do takvih granica koje nijedan savjestan i odgovoran otac ne bi dopustio vlastitoj djeci.

Međutim, odgajati se ne može bez određenog *rizika*. U odgajanju odgovorne slobode i ostalih ljudskih kvaliteta treba računati i na neuspjeh ili promašaj, ali ne fatalistički nego realistički. I Gospodin je u svojoj pedagogiji prihvatio rizik da ga čovjek uvrijedi, čak i odbaci!

Stav koji odbacuje svaki oblik iskustva što odudara od tradicionalne discipline može biti jedan oblik komotnosti: on je lak i bez velikih muka, ali je dobar za „odgoj” lutaka a ne ljudi. Ali i stav koji pušta uzde i otvara vrata svakoj „novotariji” znak je avanturističke lakoumnosti i neodgovornosti. Odgojna iskustva nisu *laboratorijski pokusi* koji mogu kompromitirati neprocjenjive duhovne i osobne vrednote.

Gipkost i fleksibilnost koju preporučuju i traže Crkveni dokumenti zahtijeva atmosferu uzajamnog povjerenja: poglavara prema pitomcima i obratno. Svi čimbenici koji je mogu razvijati i hraniti, kao što su stvaranje normalne atmosfere, zajedničko suživljenje, česti obiteljski dijalozi, sudjelovanje u radostima i žalostima obitelji, studijski i pastoralni zadaci, napose život liturgijske i individualne molitve, te svijest pripadnosti Crkvenoj zajednici i dr., postaju pozitivni čimbenici ispravne ljudske i svećeničke formacije koja vodi prema zrelosti. No, ni ovdje ne

treba zanemariti pravilo: „sunt certi denique fines, quos ultra citraque nequit consistere rectum”!⁴⁴ Tako, sjemenište ne ostaje samo na razini neke nedefinirane odgojne ustanove, nego postaje zajednica onih koji se u Kristu, s Crkvom spremaju na službu svijetu.⁴⁵

RIASSUNTO

Nonostante alcune opinioni contrari, vigenti prima e immediatamente dopo Concilio Vaticano Secondo, nonostante i problemi attuali dei Seminari Minori, la Chiesa ha riaffermato l'opportunità e l'utilità dell'istituzione di Seminario Minore. Essa gli ha dato, nei documenti recentemente editi, una nuova fisionomia, nuovo senso e fine: il Seminario Minore non è Seminario Maggiore „in miniatura”, neanche un internato di tipo comune, ma una comunità e un centro per l'orientamento vocazionale nel quale i giovani, sotto la guida degli educatori – in luce della vocazione battesimale – possono più facilmente riconoscere la sua (eventuale) vocazione sacerdotale. A tale scopo sarà necessario creare nel seminario: il clima „di normalità” con l'educazione secondo le esigenze di psicologia della gioventù di oggi; il clima familiare, il quale si fonda più sulle relazioni interpersonali cordiali che sulle regole minuziosamente dettagliate; il clima di libera decisione, nel quale ogni alunno senza pressione prende una deliberazione personale della sua vocazione; il clima di fede i della Chiesa, che si realizza con lo sviluppo delle qualità naturali degli alunni, colla preghiera liturgica e individuale accomodata alla psicologia dei giovani, colla prova dell'esperienza di Cristo Signore, l'attore primo di vita della comunità del Seminario, coll'educazione del senso dell'appartenenza a Cristo nella Chiesa. Tanto i documenti ecclesiastici quanto l'esperienza esigono gli esperimenti, le nuove esperienze nella vita seminaristica ma senza l'experimentalismo frenetico.

44 G. CARRARO, *nav. cit.*, str. 406–407.

45 DIE DEUTSCHEN BISCHÖFFE, *Rahmenordnung für die Priesterbildung*, Herausgeber: Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, Bonn 1978, br. 8–10.